

MICHAŁ KONARZEWSKI*

PONADCZASOWOŚĆ ARCHITEKTURY
JEDNORODZINNEJ MIES VAN DER ROHE Z LAT
DWUDZIESTYCH XX W. NA PRZYKŁADZIE PROJEKTU
BAN SHIGERU – SAGAPONAC HOUSE #4 Z XXI W.
– WERSJA ROZSZERZONA

TIMELESSNESS OF MIES VAN DER ROHE'S HOUSES
ARCHITECTURE IN THE TWENTIES OF THE XX
CENTURY IN BAN SHIGERU'S CASE STUDY PROJECT
– SAGAPONAC HOUSE #4 FROM XXI CENTURY –
EXTENDED VERSION

Streszczenie

W artykule przedstawiono metodę kształtowania architektury jednorodzinnej we współczesności. Wskazano przy tym wykorzystanie inspiracji niezrealizowaną koncepcją budynku z 1924 r. porównano realizację Sagaponac House #4 z 2006 r. z projektem Brick Country House z lat 20. ubiegłego stulecia.

Słowa kluczowe: architektura jednorodzinna, Mies van der Rohe, Ban Shigeru, Sagaponac, Ceglana Willa, Furniture House

Abstract

This paper presents a method of forming detached houses architecture in modern times. Taking advantage of the inspiration on unrealized concept of building from the year 1924 has been indicated. The realization of Sagaponac House #4 from 2006 has been compared with the project of Brick Country House from Twenties of previous century.

Keywords: single-family houses architecture, Mies van der Rohe, Ban Shigeru, Sagaponac, Brick Country House, Furniture House

* Mgr inż. arch. Michał Konarzewski, Instytut projektowania architektonicznego, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

Wszelka nowość jest modyfikacją czegoś, co istniało wcześniej. Pojawia się i odtwarza się jako nowość w kontekście czegoś trwalszego. Każda nowa cecha jest częściowo zdeterminowana przez to, co istniało poprzednio, i to, jaką była pierwiej, współdecyduje o tym, jaką jest wówczas, gdy staje się czymś nowym. Mechanizmy trwania nie różnią się zasadniczo od mechanizmów zmiany, wprawiają także w ruch mechanizmy trwania¹.

1. Wstęp

Współczesna architektura mieszkaniowa jednorodzinna prezentuje nam mnogość nowoczesnych rozwiązań mających na celu wywołanie zachwyty i zdumienia. Cechuje ją między innymi próba poszukiwania nowych środków wyrazu. Szybki rozwój nowoczesnych technologii znajduje swoje odbicie w nowo powstających realizacjach XX wieku. Metody kreowania budynków przeżywają przez ostatni wiek wiele przekształceń i zwrotów, dzięki czemu współcześnie spotykamy się z licznymi próbami nowego podejścia do projektowania. Zwłaszcza okres po drugiej wojnie światowej dawał szerokie pole działania podczas odbudowy zniszczonej Europy.

Współcześnie architekci dążą do indywidualizmu, którego celem jest stworzenie nowej jakości. Chęć zaistnienia na kartach historii pionierów architektury zdaje się przysłaniać cele, jakie powinni obierać architekci XXI wieku. Często odnajdujemy brak argumentów przepowiadających za przyjętymi środkami wyrazu w nowych formach architektonicznych. Twórca kieruje się chęcią zaistnienia zapominając o etyce zawodu. Mies van der Rohe trafnie stwierdza, iż: *Lepiej jest być dobrym, niż być oryginalnym*. W XXI w. metody projektowe, pomimo szybkiego rozwoju technologii, powinny być esencją doświadczeń ubiegłego wieku. „Możemy stwierdzić, że choć pewne cechy tradycyjnego postępowania w czasie projektowania należy odrzucić, to jednak inne warto zachować². Przeniesienie głównych cech obiektu Miesa van der Rohe z lat dwudziestych XX w. i zastosowanie ich w realizacji Bana Shigeru mającej miejsce 80 lat później, może być potwierdzeniem ponadczasowości zasad kształtowania architektury mieszkaniowej jednorodzinnej ojca modernizmu”.

2. Mies van der Rohe – kształtowanie architektury jednorodzinnej

Mies van der Rohe był samoukiem, który wytyczał nowe trendy w architekturze i designie. Pomimo braku wyższego wykształcenia uważany jest współcześnie za jednego z najwybitniejszych architektów XX wieku. Jako dziecko zdobywał doświadczenie w pracowni kamieniarskiej ojca, gdzie przyswoił sobie hasło „Gott ist im Detail”, które przyświecało mu w jego dalszej pracy zawodowej. W szkole uczył się zawodu murarza, by w późniejszym czasie w firmie budowlano-dekoracyjnej Bruno Paula trudnić się żmudnym i nieskończonym przerysowywaniem ornamentów. Następnie praktykował w biurze architektonicznym i w konsekwencji w roku 1905 trafił do pracowni Petera Behrensa. Pracował obok Waltera Gropiusa i Le Corbusiera. Pod ich wpływem rozwinął swoje podejście do projektowania w oparciu o nowo-

¹ E. Shiels, *Tradycja*, [w:] *Tradycja i nowoczesność*, PWN, Warszawa 1984, 31.

² J. Christopher Jones, *Metody Projektowania*, WNT, Warszawa 1977, 43.

czesne techniki kształtowania konstrukcji oraz zainteresowanie twórczością Franka Lloyd Wrighta. Podziwiał Karla Friedricha Schinkla za proporcje, regularność, powtarzalność elementów, stosunek twórcy do natury oraz kompozycje tworzone z użyciem prostych prostopadłościennych przestrzeni. W dziełach Miesa można odnaleźć zapożyczenia od Schinkla w postaci sposobu rozwiązywania nadproży i podpór w projektach domów ze szkła i stali. Mies odrzucał jednak „zaśmiecone” ornamentem i eklektyczne style klasyczne, stwierdzając: „Less is more”.

W latach 20. twórca ten rozpoczął pracę nad czasopismem „G” (od niemieckiego słowa „Gestaltung” – kształtowanie”) oraz zapoczątkował współpracę z organizacjami, takim, jak Novembergruppe, Zehner Ring oraz Arbeitsrat für Kunst. Sympatyzował także z grupami konstruktywistów radzieckich i grupą De Stijl. Wspierał nowoczesną architekturę wraz z artystami, wśród których znaleźli się Hans Richter, El Lissitzky oraz Theo van Doesburg. Jako architekt postępowy należał do stowarzyszenia Deutscher Werkbund, które skupiało się na humanistycznym kształtowaniu otoczenia: od przedmiotów codziennego użytku przez architekturę do urbanistyki. Głosząc hasła o artystycznej i socjalnej odnowie, miał na celu poprawę produktów masowych w szybko rozwijającym się przemyśle. Wobec braku intratnych zleceń w połowie lat 20., Mies van der Rohe wraz z Lilly Reich zajęli się projektowaniem mebli. Powstały znane krzesła MR 10, MR 20 i Barcelona. Projekty te były ważnym źródłem jego dochodów, ponieważ w tym czasie tworzył on architekturę „na papierze”. Niezrealizowane prace miały jednak duży wpływ na jego późniejszą twórczość. Odrzucał on arystokratyczne, klasyczne style odrodzenia, dyskredytowane i kojarzone z niemodnym systemem społecznym na rzecz całkowicie nowego procesu. Wzywał tym samym do nowego podejścia, racjonalnego rozwiązywania problemu kształtowania elewacji budynków poprzez ukazywanie na zewnątrz użytych, nowoczesnych materiałów i konstrukcji, a nie powierzchowne stosowanie klasycznej elewacji. Mies podkreślał, iż nie interesuje go zdobienie, ale budowanie. W przeciwieństwie do Louisa Sullivana twierdził, że forma nie musi podążać za funkcją, co tłumaczył słowami: „My tworzymy formę pragmatyczną i zadowalającą, i do jej wnętrza wprowadzamy różne funkcje. Dzisiaj to jedyny praktyczny sposób budowania, bo funkcje zmieniają się ciągle, a budynku nie sposób zmienić małym kosztem”.

Pośród niezrealizowanych projektów z lat 20. XX w. na szczególne wspomnienie zasługują dwa. Pierwszy, który ponadto przyniósł rozgłos architektowi, stworzony został w 1921 r. na konkurs na wieżowiec przy Friedrichstrasse w Berlinie. Później w 1922 r. projekt został rozwinięty do koncepcji giętego, wyższego Glass Skyscraper. Zawierał on wizjonerskie rozwiązanie na nieregularnej działce u zbiegu dwóch głównych ulic, polegające na zbudowaniu trzydziestopiętrowej stalowej konstrukcji z trzonem technicznym pośrodku, otoczonej szklanymi ścianami. Zabieg ten uwiadczał całą strukturę nośną, niezwykle prosty plan zamknięty został w ascetycznej formie, bez zbędnego ornamentu. Był oszałamiającym tworem wyobraźni przypominającym idealną bryłę kryształu. Niestety było to zbyt nowatorskie rozwiązanie jak na lata 20. XX w. w nazistowskich Niemczech i doczekało się realizacji dopiero w latach 40. w Stanach Zjednoczonych. Projekt ten stał się podwaliną pod wszystkie wielkie drapacze chmur ze stali i szkła, które realizowane są do dnia dzisiejszego. Dzięki tejże koncepcji Mies van der Rohe zasłynął wśród twórców nowoczesnych prądów artystycznych.

Drugim projektem zasługującym na wspomnienie, a będącym jednocześnie początkiem nowej estetyki w zabudowie mieszkaniowej był niezrealizowany Brick Country House z 1924 roku.

3. Brick Country House (1924) – nowa idea

Mies van der Rohe opierał swoją twórczość na uczciwości wobec materiału i strukturalnej jedności, tworząc neutralne przestrzenie. Poświęcił się idei uniwersalnej, wyrafinowanej w swej prostocie architekturze. Inspirując się twórczością artystów grupy De Stijl, z zachowaniem swoich idei, stworzył – znaczący dla dalszych jego prac – projekt Brick Country House. Studiując rzut tego domu, można odnaleźć zadziwiające podobieństwo do obrazów Theo Van Doesburga. Możliwe zatem jest, iż powstał on pod influencją twórczości grupy De Stijl. Należy jednak zaznaczyć, że Mies van der Rohe nigdy nie chciał się przyznać do bezpośredniego wpływu malarstwa czy rzeźby na jego twórczość.

W przedmiotowym projekcie dostrzegalna jest zatem kombinacja elementów architektury Franka Lloyd Wrighta i twórczości grupy De Stijl. Cechuje go spore podobieństwo do obrazów Malewicha, Mondriana czy rzeźb Vantongerloo. Mies napisał w późniejszym czasie, iż: „Dynamiczny impuls emanujący z prac Wrighta krzepił całe pokolenie...”³. Ceglany dom Miesa van der Rohe został zaprojektowany dokładnie tak, jak typowy wrightowski dom wiejski. Przestrzenie będące ciągiem pokoi z częściowymi otwarciami w kierunku natury podzielone zostały ścianami sięgającymi aż do okalającego dom ogrodu. Mies unowocześnił jednak tę metodę, dzięki czemu stała się modna. Widoczne jest także jego zainteresowanie tradycyjnymi materiałami. W przeciwieństwie do wcześniejszego projektu przedstawionego w 1923 r. w Bauhausie w Weimarze nazwanego Concrete Country House, gdzie głównym budulcem był beton, ten został zaprojektowany z użyciem tradycyjnej cegły. Mies uważał, że tylko tworzenie w sposób zgodny z dostępnymi materiałami jest moralnie uzasadnione. Był przeciwny trendowi, w którym budowano konstrukcję tradycyjnie i wykańczano ściany, wygładzając powierzchnie w sposób naśladowujący prefabrykację. Wybrany przez Miesa materiał zmienił kompozycję budynku, czyniąc ją bardziej masywną, to jest taką, jaką po mistrzowsku opanował Berlage. W tamtych czasach cegła była budulcem niemodnym i przez to projekt zdawał się dość radykalny. Posiadał za to całkowicie nowoczesny, dynamiczny plan. Ściany tego obiektu przewidziano jako wolno stojące wewnątrz bryły, z czego niektóre „wyskakując” spod dachu, wychodziły poza formę w kierunku krajobrazu, przypominając swoim układem wiatrak. Autor uzyskał poprzez to nowy efekt: zewnętrzna osłona, zaplanowana jako szklane pudełko, ukazywała wnętrze. Było to radykalną konsekwencją nowego stylu życia. Pod koniec lat 20. XX w. takie rozwiązanie zostało przez Miesa z dobrym efektem zrealizowane w Pawilonie wystawowym w Barcelonie. Koncepcję tego jednorodzinne domu można uznać za jasną i precyzyjną, a samą bryłę za zwartą i zamkniętą.

³ P. Blake, *Mies van der Rohe. Architecture and Structure*, przeł. Joanna Puchalska, WAF, Warszawa 1991, 33.

Mimo tego, że omawiana budowla nigdy nie powstała, miała wpływ na współczesnych Miesowi twórców, i to na skalę porównywalną do wpływu budynków o pasmowych oknach. Obecnie architektura Brick Country House wydaje się nowoczesna dzięki spopularyzowaniu przez takich twórców jak Richard Neutra. Ponadczasowość tych założeń objawia się we współczesnym projekcie zrealizowanym na wyspie Long Island w Stanach Zjednoczonych stworzonym przez japońskiego architekta.

4. Sagaponac House #4 (2006) – metoda projektowa

Ponad 70 lat później, w roku 1994, w miejscowości Sagaponac deweloper z Hollywood – Harry J. Brown, z pomocą Richarda Meiera, postanowił wznieść osiedle 34 nowoczesnych, inteligentnych i ekskluzywnych domów letniskowych. Celem było zebranie architektów międzynarodowej sławy i zaprojektowanie kompleksu na dwustuakrowej działce. Domy miały reprezentować uznanie dla współczesnych wizji i wrażliwości artystów zmagających się z obecnymi standardami wielkości i powtarzalności.

Lukratywne miejsce zwabiło japońskiego twórcę – Bana Shigeru, architekta światowej sławy znanego przede wszystkim z kreatywnego stosowania papierowych tub jako materiału konstrukcyjnego. John Hejduk zaszczerpił w nim pasję do tworzenia z podstawowych form przestrzennych, a także poezję architektoniczną tworzoną w trzech wymiarach. W twórczości Shigeru widać jego zainteresowanie ideą uniwersalnej przestrzeni, w której z powodzeniem łączy on racjonalizm z japońską tradycją. W jego pracach autorskich po roku 1985 widoczne są wpływy Hejduka, co objawia się w tworzeniu kompozycji, w elementach geometrii, a zwłaszcza w układzie ścian i wnętrza. Japońskie korzenie widoczne są natomiast w sposobie planowania posadzki, która łączy wnętrze z zewnątrz oraz w stosowaniu przesuwanych, tradycyjnych Shōji⁴. Dzięki rozwijaniu własnych koncepcji i poszukiwaniu nowych rozwiązań, Shigeru stworzył własne układy konstrukcyjne. Jako architekt czuje odpowiedzialność za kształtowanie przestrzeni rozumiejąc jej fizyczny i emocjonalny potencjał. Poszukuje przy tym idei poprzez prowadzenie badań nad konstrukcją oraz przez własną, niezwykle inwencję i potrzebę spełniania się.

Obserwacja wytrzymałości i trwałości mebli przyczyniła się do powstania koncepcji „Furniture House system”, w której prefabrykowane szafy stanowią elementy konstrukcyjne obiektu. Jest to przykład jednego z najważniejszych tematów twórczości Bana Shigeru, mianowicie *invisible structure*, która polega na ukryciu elementów nośnych obiektu w projektowanych formach. Prefabrykacja części struktury pozwala zredukować koszty konstrukcji całego budynku. Modus ten okazał się idealnym rozwiązaniem dla spełnienia wymagań inwestora w Sagaponac na wyspie Long Island. Możliwość kontrolowania całego procesu realizacji w fabryce podniosła jakość wykonywanego dzieła oraz oszczędziła czas architekta, który musiałby zostać poświęcony na dozór na miejscu budowy.

⁴ Jeden z najbardziej powszechnych elementów stylu japońskiego w postaci drzwi przesuwanych z półprzezroczystego białego papieru zamontowanego na drewnianej kracie konstrukcyjnej. Douglas M. Roth, Shoji Screens, „Sukiya Living Magazine (JOJG)”, Issue 40, Rockport, Lipiec 2004.

Każdy z projektów w systemie „Furniture House” jest odmienny w swoim programie i formie, demonstruje, że prefabrykacja nie prowadzi za każdym razem do otrzymywania identycznych rezultatów⁵.

Potwierdzeniem tych słów jest projekt Sagaponac House #4. Metoda projektowa przyjęta w tym obiekcie opiera się na adaptacji planu niezrealizowanego projektu autorstwa Miesa van der Rohe – Brick Country House z 1924 roku. Japoński architekt dostosował go do programu, konstrukcji i działki. Użył przy tym własnego, zmodernizowanego, prefabrykowanego systemu „Furniture House system” z 1983 roku. Ze względu na to, iż budynek Miesa van der Rohe nie miał konkretnego odbiorcy oraz lokalizacji, Shigeru oparł się na analizach jego koncepcji. Japoński architekt również nie wiedział, kto będzie docelowym użytkownikiem, musiał więc sprawić, aby przestrzeń i program były uniwersalne. Postanowił podzielić dom na strefy w taki sposób, aby była możliwa późniejsza ich modyfikacja. Shigeru Ban's design for Sagaponac House 4 employes a spatial division of the house into four separate zones of public and private use⁶.

Shigeru stworzył geometryczny układ z możliwością zaimplementowania własnego autorskiego systemu konstrukcyjnego. Całość utrzymywana jest poprzez 80 jednostek meblowych w postaci szaf wykonanych ze sklejki z fornirem klonowym. Dla zachowania geometrii linii poziomych i pionowych oraz uniknięcia wyboczeń, narożniki każdego z mebli konstrukcyjnych zostały dodatkowo dozbrojone trójkątnymi kawałkami sklejki. Można wyróżnić kilka ich typów, w zależności od lokalizacji na planie: od szaf garderoby, przez półki na książki, aż do przestrzeni magazynowych w ogrodzie. Oczywiście zewnętrzne elementy zostały odpowiednio zabezpieczone przed warunkami atmosferycznymi. Na całości oparto dach w systemie kratownicowym „I-joist system”⁷.

W rzucie budynku wyróżniają się dwie główne osie, wzdłuż których ustawiono największą liczbę szaf wychodzących poza obrys bryły, w kierunku ogrodu. Przecięcie tych linii zostało zdecentralizowane, przez co widoczne jest podobieństwo do planu przypominającego wiatrak w projekcie Miesa van der Rohe. Również kształtowanie przestrzeni będących poszczególnymi pomieszczeniami pomiędzy szafami i sposób ich komunikacji z otoczeniem ściśle nawiązują do Brick Country House. Formowanie przekrycia w sposób taki, jakby lewitowało ponad posadzką, przypomina rozwiązanie zastosowane między innymi w pawilonie wystawowym w Barcelonie. Sama posadzka domu jest elementem spajającym wewnątrz z zewnątrz, co także współgra z ideą Miesa van der Rohe. Ciekawy jest stosunek obu projektantów do konstrukcji. Różnią się w podejściu do jej formowania: pierwszy pragnie ją pokazać, drugi natomiast ukryć.

Tworzenie rozwiązań dobrych, przygotowujących zmiany – to nie tylko przedmiot powinności zawodowej, lecz także odpowiedzialności społecznej projektanta⁸.

⁵ M. McQuaid, *Shigeru Ban*, tłum. autor, Londyn Phaidon Press Limited, 2003, 153

⁶ H. (Coco) Joe Brown Jr., *American dream, The Houses at Sagaponac, Modern Living in the Hamptons*, New York Rizzoli International Publications, 2003, 44.

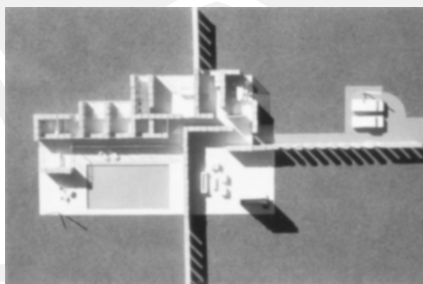
⁷ Prosta konstrukcja kratownicowa wykonana z prefabrykowanych dwuteowników produkowanych z elementów drewnianych i sklejki. <http://www.framewiseltd.co.uk/Systems/i-joists-the-simple-framing-system.html>, *I-Joists – The Simple Framing System*, 5 lutego 2011 r..

⁸ J. Christopher Jones, *Metody Projektowania*, WNT, Warszawa 1977, 10.

5. Wnioski

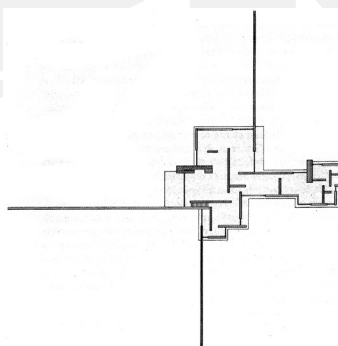
„...Mies van der Rohe nigdy nie tępił naśladownictw. Przeciwnie, cieszył się z nich. «Czasem ludzie pytają: Jak się pan czuje, kiedy ktoś skopiuje pana dzieło?» – powiedział kiedyś w wywiadzie. «Mówię im, że mnie to nie martwi. Myśl, że racją naszej pracy jest znalezienie czegoś, z czego każdy by mógł korzystać» ... jeśli artysta troszczy się wyłącznie o pozostawienie po sobie pomnika, usatysfakcjonuje go cokolwiek. Jeśli jednak leży mu na sercu przyszłość ludzkości, wtedy na własną twórczość patrzy jak na zbiór drogowskazów, oczywistych i wystarczająco przekonujących, by wskazać drogę przyszłym pokoleniom»⁹.

Skorzystanie z pracy sprzed 80 lat wykonanej przez ojca modernizmu, wraz z dołożeniem własnego wkładu myślowego Bana Shigeru, przyniosło zamierzony efekt. Pewne jest, iż czerpanie inspiracji z tego, co było, przetwarzanie jej i udoskonalanie może być drogą do kreowania doskonalszej, nowoczesnej architektury. Podany w tekście przykład potwierdza ponadczasowość architektury Miesa van der Rohe.

II. 1. Rzut Sagaponac House #4 (2006) – Ban Shigeru

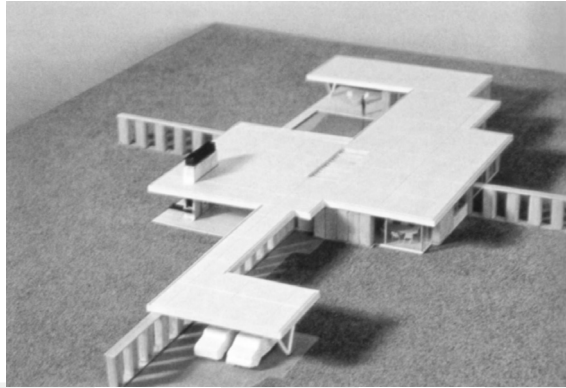
III. 1. Floor plan of Sagaponac House #4 (2006) – Ban Shigeru

II. 2. Rzut Brick Country House (1924) – Mies van der Rohe

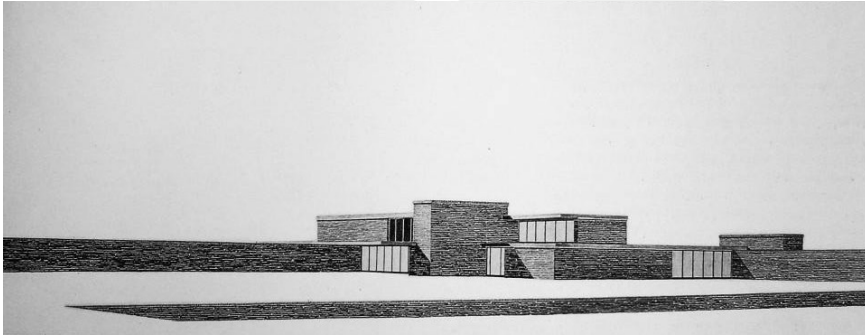
III. 2. Floor plan of Brick Country House (1924) – Mies van der Rohe

⁹ P. Blake, *Mies van der Rohe. Architecture and Structure*, przeł. Joanna Puchalska, WAF, Warszawa 1991, 8.

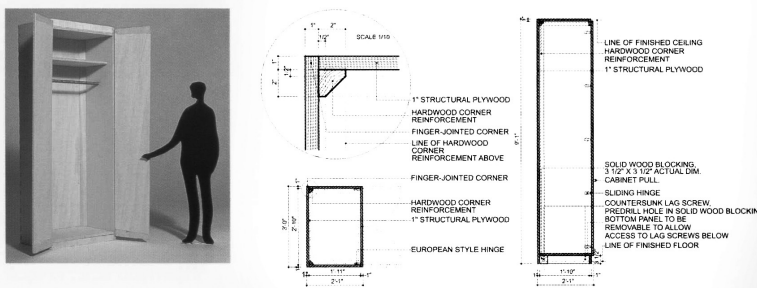
II. 3. Model przedstawiający Sagaponac House #4 (2006) – Ban Shigeru

III. 3. Model depicting Sagaponac House #4 (2006) – Ban Shigeru

II. 4. Perspektywa przedstawiająca Brick Country House (1924) – Mies van der Rohe

III. 4. Perspective of Brick Country House (1924) – Mies van der Rohe

II. 5. Prefabrykowany mebel (szafa) nośny systemu „Furniture House system” zaprojektowany przez Bana Shigeru

III. 5. Prefabricated supporting furniture (cabinet) of system “Furniture House system” designed by Ban Shigeru

Niniejszy tekst stanowi rozwinięcie artykułu publikowanego w 2011 roku na łamach *Czasopisma Technicznego* (4-A/2/2011) oraz w materiałach wydawniczych XI Międzynarodowej Konferencji Naukowej Instytutu Projektowania Architektonicznego pt. „Definiowanie Przestrzeni Architektonicznej – Trwanie i przemijanie Architektury” organizowanej w 2011 roku przez Instytut Projektowania Architektonicznego Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej.

Literatura

- [1] Shils E., *Tradycja*, [w:] *Tradycja i nowoczesność*, PWN, Warszawa 1984.
- [2] Christopher J.J., *Metody Projektowania*, WNT, Warszawa 1977.
- [3] Blake P., *Mies van der Rohe. Architecture and Structure*, przeł. Joanna Puchalska, WAF, Warszawa 1991.
- [4] Roth D.M., „Sukiya Living Magazine (JOJG)”, Issue 40, Rockport, Lipiec 2004.
- [5] McQuaid M., *Shigeru Ban*, Londyn Phaidon Press Limited, 2003.
- [6] Harry (Coco) J.B. Jr., *American dream, The Houses at Sagaponac, Modern Living in the Hamptons*, New York Rizzoli International Publications, 2003.
- [7] Frame wise limited (<http://www.framewiseltd.co.uk/Systems/i-joists-the-simple-framing-system.html>) *I-Joists – The Simple Framing System*, 5 lutego 2011.

